

IZVOARELE GRECEȘTI DESPRE RETRAGEREA LUI DARIUS DIN EXPEDIȚIA SCITICĂ

DE

PETRE ALEXANDRESCU

Pentru cititorul modern, povestirea lui Herodot despre expediția regelui Darius împotriva sciților nord-pontici este prea săracă în detalii cu privire la ultimele momente ale acestui important eveniment din istoria universală. Astfel, după descrierea întoarcerii precipitate a perșilor către podul din apropierea deltei Dunării și a peripețiilor traversării marelui fluviu, Herodot termină brusc povestirea și începe o digresiune asupra unor evenimente cvasicontemporane din Libia. Abia în cartea următoare el revine la situația din Peninsula Balcanică, nu însă pentru a relua itinerariul de întoarcere al lui Darius, ci pentru relatarea unor fapte politice petrecute după înapoierea în Asia a armatei marelui rege. În felul acesta el neglijează un episod, important în structura povestirii asupra campaniei din Scitia, care ar fi contribuit la înțelegerea mai completă a marii campanii; este vorba de relatarea ultimelor etape ale retragerii persane după traversarea Dunării, prin Dobrogea și Tracia, precum și a efectului produs de expediție asupra triburilor scitice. Lipsește deci o indicație expresă cu privire la reușta grandioasei acțiuni a regelui Darius împotriva sciților. Descrierea evenimentelor în această ordine era necesară pentru prezentarea completă a povestirii campaniei prin stabilirea unui rezultat la care a ajuns, în raport cu scopul pentru care a fost organizată. Lipsa acestei părți finale din narațiunea lui Herodot a determinat o lacună de neîmplinit în informațiile asupra istoriei vest-pontice din perioada următoare expediției scitice a lui Darius. Dar ceea ce este mai important, lipsa ei face ca orice judecată de ansamblu asupra expediției să fie în mare parte ipotetică, dacă nu chiar riscată.

Studiul de față urmărește să scoată în relief unele texte care pot contura mai limpede evenimentele următoare retragerii lui Darius peste Dunăre, acordând o atenție mai mare situației din spațiul balcano-dunărean. Aceste texte, așezate disparat în opera lui Herodot și a altor istorici greci, dau indirect informații care interesează cercetarea noastră.

Pentru înțelegerea semnificației campaniei regelui Darius în Scitia trebuie pornit de la contextul general istoric în care acest eveniment se încadrează.

Încă de la cucerirea regatului Lydiei de către Cyrus în anul 546 î.e.n., Persia a trebuit să-și pună problema relațiilor sale cu Europa. Căci, datorită însăși configurației geografice, stăpânirea Asiei Mici fără coasta ei vestică era o absurditate politică; iar cucerirea litoralului egeic implica contactul cu insulele și participarea la politica complicată a peninsulei balcanice și a coastelor Mării Negre, populate dens cu coloniști greci, cei mai mulți proveniți din Asia Mică. Dându-și seama de aceste necesități, persii au pus stăpânire, imediat după subjugarea podișului anatolian, pe litoralul apusean al Asiei Mici și pe insulele vecine. De asemenea — așa cum a dovedit-o recent acad. V.V. Struve¹ — cu aceeași mișcare ei au pășit și dincolo de Hellespont, în Europa, supunând malul vestic al Propontidei (Marea Marmara). În acest fel, încă înainte de 517², Persia devenea cea mai mare putere din bazinul egeic, controlând în același timp și drumul spre bogatele cetăți din Pontul Euxin.

În 514 î.e.n.³ Darius dezlănțuie marea acțiune din Europa împotriva scitilor. Se pune întrebarea, ce a determinat pe marele rege ca în conjunctura momentului să nu hotărască direct cucerirea Greciei, ci să considere mai oportun un război în nord, dincolo de Dunăre? Datorită sărăciei informațiilor de care dispune istoricul modern, justificarea istorică a campaniei din Scitia este deosebit de anevoioasă. Ea este totuși de cea mai mare importanță pentru înțelegerea mersului evenimentelor contemporane sau imediat posterioare.

Recurgînd la analogii din istoria mai nouă, ca de pildă campania demonstrativă a lui Alexandru cel Mare în nordul Dunării, întreprinsă cu scopul de a asigura liniștea în aceste regiuni în vederea atacului asupra Greciei⁴, sau politica sultanilor otomani de a cuceri nordul Balcanilor înainte de a încerca atacul definitiv asupra Bizanțului⁵, unii istorici explică expediția din Scitia ca o acțiune cu scop strategic menită să asigure spatele în timpul războiului împotriva Greciei, deja decis la această dată. O asemenea ipoteză, deși atrăgătoare, nu este pe deplin în concordanță cu faptele. Raportul dintre campania scitică și atacul asupra Greciei, deși existent probabil într-un anumit fel, nu poate fi înțeles în sensul că prima a fost concepută și executată în funcție de cel de-al doilea⁶. Aceasta în primul rînd deoarece între cele două campanii au trecut 24 de ani, inclusiv două insurrecții grecești, ceea ce practic anula efectul pe care regele ar fi trebuit să conteze. În al doilea rînd, felul în care a decurs atacul asupra Greciei și înfrîngerea persilor în primul război medice dove-

¹ V. V. Struve, Дарий I и скифы Причерноморья, „В.Д.И.”, 1949, 4, p. 19; vezi mai departe nota 1, p. 328.

² Acesta este anul în care Darius duce războiul împotriva sacilor (cf. V. V. Struve, Датировка Бехистунской надписи, „В.Д.И.”, 1952, 1, p. 47 și urm.); în inscripția lui Darius de la Persepolis e, anterioară acestei campanii, regiunile asiatice și europene din jurul Egeii țin deja de imperiul persan (idem, Дарий I и скифы Причерноморья, „В.Д.И.”, 1949, 4, p. 19).

³ Data de 514 a fost fixată recent de V. V. Struve, Дата похода Дария I на скифов Причерноморья, în Сборник Акад. Б. Д. Грекову, Moscova, 1952, p. 37 și urm.

⁴ Ed. Meyer, Geschichte des Altertums, III, p. 112.

⁵ M. Cary, Cambridge Ancient History, III, 1930, p. 212.

⁶ Cf. M. A. Levi, La spedizione scitica di Dario, în „Riv. di Filolog.”, 1933, p. 59 și urm.

dește că nici în 480 Darius nu urmărea cucerirea Greciei, ci doar pedepsirea ei pentru participarea la revolta ionică, și că în orice caz el subaprecia forțele cetăților grecești¹. De aceea, credem că ipoteza după care subjugarea Greciei ar fi fost concepută în cadrul unui plan complex, executat în două faze, nu este justificată de mersul evenimentelor. Campania din Sciția trebuie mai degrabă considerată ca o acțiune de sine stătătoare în cadrul politicii persane de expansiune în nord-vest.

În continuare, trebuie examinată explicația care privește expediția scitică ca o parte din politica de apărare a frontierelor de nord împotriva invaziilor nomade. „Expediția lui Darius în stepele pontice — afirmă prof. I. Nestor — reprezintă o efortare uriașă a unui puternic imperiu, o efortare avînd drept scop strategic clar intuit asigurarea flancului dunărean al imperiului și ținerea în șah și chiar supunerea populațiilor din Peninsula Balcanică și din nordul Dunării și Mării Negre”². E vorba deci de o acțiune de intimidare, de o demonstrație de forță menită să asigure securitatea provinciilor nord-vestice ale imperiului. Deși acesta pare să fi fost unul din scopurile principale ale expediției, totuși e probabil că nu era singurul. Căci dacă ar fi fost așa, ar fi trebuit postulată existența unei amenințări suficient de grave la granița europeană a imperiului persan, care să fi determinat organizarea acestei importante campanii, conduse de regele însuși. Însă datele pe care istoricul modern le are la dispoziție nu îndreptătesc o asemenea presupunere. Sciții, factorul cel mai dinamic din această vreme în spațiul pontic, nu par a fi exercitat presiuni atît de puternice asupra regiunilor sud-tracice. Cel puțin tradiția greacă, atentă la orice mișcare din Tracia, nu înregistrează nimic în acest sens. Pe de altă parte, dezvoltarea vertiginoasă a cetăților grecești vest-pontice și a centrelor de schimb cu produsele grecești din interiorul continental (ca de pildă așezarea de la Tariverde de lângă Histria)³ nu indică vreo stîmjenire, provocată de atacuri scitice, în dezvoltarea raporturilor normale cu populațiile balcanice, ci dimpotrivă o înviorare deosebită a acestor raporturi. În sfîrșit, dovezi sau indicii arheologice ale prezenței sciților lipsesc cu totul în secolul VI nu numai în Balcani, ci și în regiunile de la nordul Dunării; în Muntenia și Moldova descoperirile scitice sau de caracter scitic încep abia în secolul următor⁴. De aceea socotim că totuși caracterul defensiv strategic nu poate explica pe deplin campania lui Darius în Sciția în împrejurările din Balcani din a doua jumătate a secolului VI î.e.n.

Este util de a atrage atenția și asupra unui alt aspect al problemei. Se știe că Darius, „regele negustor”, era preocupat de activarea și extinderea schimburilor comerciale pe spații cît mai întinse. Or, bogăția orașelor grecești din Asia Mică și Tracia, și în parte a altor regiuni ale impe-

¹ K. J. Beloch, *Griech. Gesch.*, ed. 2, II, I, p. 19 și urm.

² I. Nestor, *Invazia scitică în România și efectele ei*, comunicare ținută la Institutul de istorie universală „N. Iorga”, 24 mai 1947 (manuscris pe care autorul a binevoit să ni-l pună la dispoziție); cf. G. B. Gray, *Cambridge Ancient History*, III, 1930, p. 182.

³ Deși nu sînt încă definitive, rezultatele celor patru campanii de săpături de la Tariverdi dovedesc suficient de clar prosperitatea așezării și legăturile ei comerciale strînse cu centrul de la Histria în sec. VI î.e.n., îndeosebi în a doua jumătate a acestui secol (cf. „S.C.I.V.”, III, 1953, p. 269 și urm.; IV, nr. 1—2, 1953, p. 129 și urm.; V, nr. 1—2, 1954, p. 100 și urm.; VI, nr. 3—4, 1955, p. 543 și urm.).

⁴ Vezi mai departe, p. 330, nota 1.

riului, depindea în mare măsură de securitatea legăturilor cu regiunile din jurul Mării Negre. Pe de altă parte înseși aceste regiuni erau printre cele mai prospere din acea vreme. Un număr considerabil de orașe, întemeiate de mai puțin de un secol, ajunseseră la un înalt grad de înflorire prin poziția extrem de avantajoasă pe care o ocupau. Căci pe harta economică a vremii, bazinul pontic era unul dintre punctele importante de încrucișare a căilor de comerț între produsele orientului mediteranean și sud-estul și nordul Europei. Controlul bazinului pontic reprezenta deci un complement necesar în politica economică a lui Darius¹. Privită sub acest unghi, expediția din regiunile pontice constituia nu numai o acțiune cu scop limitat strategic; ea a urmărit probabil și extinderea autorității persane de-a lungul regiunilor pontice, în vederea înglobării cât mai strinse a bazinului Mării Negre în complexul economic al imperiului universal. Așa se poate explica și de ce cetățile grecești asiatice au sprijinit organizarea și efectuarea expediției. Din punctul lor de vedere, încorporarea la imperiul persan a coloniilor grecești de pe teritoriul tracic și nord-pontic le înlesnea nu numai comerțul cu aceste colonii și cu regiunile continentale din spatele lor, dar în același timp le asigura supremația pe piețele comerciale ale Pontului Euxin, față de concurența supărătoare a mărfurilor venite din Atena și Corint, care în cea de-a doua jumătate a secolului VI î.e.n. amenințau să înlăture produsele greco-asiatice².

Dacă expediția în Scitia a fost concepută cu adevărat în vederea unui scop atît de complex, ea urma să schimbe simfitor configurația politico-economică a spațiului vest-pontic și să contribuie la obținerea controlului asupra bazinului Mării Negre³.

Ca și problema caracterului campaniei lui Darius, aceea a desfășurării ei și mai ales a rezultatului la care ea a ajuns este extrem de anevoioasă. Cea mai mare dificultate este că tradiția grecească, singura care a păstrat în amănunt amintirea acestui eveniment deosebit de interesant⁴, nu poate

¹ Cf. R. Henning, *Darius Feldzug ins Skythenland (514 v. Chr.)*, în „*Terrae Incognitae*”, I, Leiden, 1936 p. 94–99.

² A. Momigliano, *Dalla spedizione scitica di Filippo alla spedizione scitica di Dario*, în „*Athenaeum*”, 1933, p. 355 și urm.; E. von Stern, *Griechische Kolonisation am Nordgestade des Schwarzen Meeres im Lichte arch. Forschungen*, „*Klio*”, 1909, p. 144 și urm.

³ În parte, aceasta este teza susținută de Ed. Meyer, *Geschichte des Altertums*, III, p. 112, urmat printre alții de M. A. Levi, *art. cit.* Nu am putut avea la dispoziție monografia lui P. J. Junge, *Dareios I, König der Perser*, Leipzig, 1944 și nici A.T. Olmstead, *History of the persian empire*, Chicago, 1948.

⁴ Izvoarele persane contemporane, care se compun exclusiv din documente epigrafice, nu relatează în mod explicit expediția europeană a lui Darius; iar W. Hinz, *Der Sakenzug des Dareios*, „*Zeitschrift d. d. morgenländischen Gesellschaft*”, 1939, p. 364 și urm., a demonstrat că nici rîndurile 21–30 din coloana a V-a a inscripției rupestre de la Behistun nu se referă la această campanie, ci la războiul lui Darius împotriva sacilor din răsăritul Mării Caspice. Totuși, un interesant document epigrafic, recent descoperit, ar putea umple, în mod cu totul indirect, această lacună din informația noastră. E vorba de un fragment de tăbliță ceramică, purtînd o inscripție cuneiformă persană din vremea lui Darius, descoperit întîmplător la Gherla, și publicat de J. Harmatta, *A recently discovered Old Persian Inscription*, în „*Acta antiqua Acad. Sc. Hung.*”, II, 1–2, 1953, p. 1–14. Prezența acestei inscripții în inima Transilvaniei este cu totul neașteptată. Dacă ea a fost adusă acolo din Tracia, așa cum sugerează autorul articolului, tăblița de la Gherla ar reprezenta un document de un interes neobișnuit pentru perioada dominației persane în Tracia.

fi folosită cu toată încrederea, deoarece, fiind ostilă perșilor, nu este suficient de obiectivă. Astfel, Herodot, principalul izvor, a relatat tendențios evenimentele, fie datorită informațiilor inexacte pe care le-a avut la îndemână, fie din pricina punctului de vedere pe care l-a adoptat în judecarea faptelor legate de conflictul greco-persan. Din aceste motive, povestirea campaniei lui Darius din cartea a IV-a a *Istoriilor* este încărcată cu numeroase date neverosimile. De pildă, este greu de acceptat itinerarul, oarecum fantastic, al armatei persane în stepele din nordul Mării Negre pînă la Volga, în urmărirea sciților care nu se lăsau prinși din urmă, și întoarcerea prin regiunile unor populații pe jumătate legendare ca melan-chlenii, androfagii și neirii. În relatarea acestui itinerar, Herodot nu ține seamă de datele topografice ale regiunilor respective. Pe de altă parte, lipsesc din descrierea sa indicații asupra numeroaselor precauții strategice, pe care Darius ar fi trebuit să le ia pentru o asemenea acțiune. De exemplu, nu ni se dau amănunte în ce fel perșii au putut traversa pe acest parcurs atîtea fluvii care străbat regiunea, dintre care Borysthenes, de pildă, este „cel mai mare după Dunăre — afirmă Herodot (IV, 53) — și cel mai bogat în ape nu numai dintre fluviile scitice, ci și dintre toate celelalte, cu excepția Nilului”¹.

Din povestirea lui Herodot se desprinde ideea că expediția persană s-a soldat cu un eșec. Căci sciții, retrăgîndu-se mereu din fața invadatorului, nu i-au oferit ocazia unei bătălii organizate, în care armata regelui să-și poată afirma superioritatea; în schimb acești nomazi duceau lupte mărunte de guerrilla, obosind și măcinînd trupele cu atacuri inopinate. Însă, după cum am arătat mai sus, povestirea lui Herodot și concluzia pe care o sugerează nu pot fi acceptate cu încredere, deoarece sînt bănuite a fi pîrtinitoare. Ele reflectă atitudinea antipersană a unui grec care scria nu mult după războaiele medice. Cunoașterea rezultatului expediției lui Darius în Sciția interesează totuși în gradul cel mai înalt istoria generală de la sfîrșitul secolului VI î.e.n. și îndeosebi aceea a spațiului balcano-dunărean. De aceea, în paginile care urmează vom încerca să verificăm afirmațiile lui Herodot, urmînd o linie de cercetare independentă. Și anume vom căuta să prindem semnificația unor fapte disperate, care s-au petrecut concomitent sau imediat după expediție și în directă legătură cu aceasta.

¹ Cf. „R. Henning, *art. cit.*, care consideră acest itinerar „militärisch wie geographisch z. T. geradezu Sinnlos”. Considerînd în bloc întreg acest pasaj din cartea a IV-a drept neverosimil și inexact, unii critici au ajuns la concluzia că itinerarul nu a fost parcurs în realitate și că regele persan nici nu intenționa să-l parcurgă, de vreme ce — așa cum însuși Herodot afirmă — el a dat dispoziții flotei conduse de greci să rămîna la Dunăre pentru a păzi trecerea peste fluviu; căci este știut că „cooperarea între armata terestră și flotă era un principiu invariabil al războaielor perșilor din vest” (J. B. Bury, *The european expedition of Darius*, „Classical Review”, 1897, p. 278). Bazîndu-se pe acest argument, mulți istorici țin seamă de datele furnizate de Ctesias și de Strabo și circumscriu campania în regiunea dintre Dunăre și Nistru (de pildă, G. Glotz, *Hist. grecque*, II, 1939, p. 17 și urm.; H. Bengtson, *Griech. Gesch.*, München, 1950, p. 128). Totuși argumentul nu pare hotărîtor, de vreme ce nu se cunoaște cu exactitate componența flotei care a întovărit operațiile terestre; de pildă, nu se știe nimic despre rolul pe care l-a jucat flota feniciană, folosită invariabil de perși în războaiele lor din vest. De altfel pare neverosimil, din punct de vedere istoric, ca o expediție de amploarea acesteia condusă de însuși regele, să se fi mărginit la parcurgerea traseului pînă la nordul Dunării.

În primul rînd vom examina contextul istoric în care ea s-a sfîrșit. Cu alte cuvinte, vom urmări felul în care s-au retras armatele persane pe parcursul de la Dunăre spre Bosfor și reacția imediată a cetăților grecești.

Herodot descrie foarte sumar drumul de întoarcere al lui Darius de la Dunăre : „Apoi Darius, traversînd Tracia, a ajuns la Sestos în Chersones ; și de aici el însuși trecu cu corăbiile în Asia, iar în Europa lăsa comandant de oști pe Megabazos”. Δαρειός δὲ διὰ τῆς Θρηίκης πορευόμενος ἀπίκητο ἐς Σηστόν τῆς Χερσονήσου. ἐνθεῦτεν δὲ αὐτὸς μὲν διέβη τῇσι νηυσὶ ἐς τὴν Ἀσίην λείπει δὲ στρατηγὸν ἐν τῇ Εὐρώπῃ Μεγάβαζον (IV, 143). Există însă alte texte din același istoric care arată că întoarcerea lui Darius nu a fost atît de liniștită cum pare să reiasă din pasajul citat mai sus. Așa, de pildă, către sfîrșitul povestirii campaniei din nordul Dunării se găsește următoarea anecdotă. Darius a hotărît, la sfatul lui Gobryas, retragerea spre Dunăre : „Iar pe cei bolnavi dintre soldați și pe cei de care se putea dispensa, cît și toți măgarii legați unul de altul, i-a părăsit acolo în tabără. Și i-a părăsit pe măgari și pe cei sleiți de puteri pentru ca primii să scoată răgete ; iar pe oameni din pricina slăbiciunii lor, spunîndu-le că el însuși împreună cu soldații teferi are de gînd să înfrunte pe sciți și că ei în tot acest timp vor păzi tabăra. După ce i-a făcut pe cei pe care îi părăsea să creadă acestea și după ce a aprins focurile, Darius s-a îndreptat în grabă spre Dunăre”. Τοὺς μὲν καματηροὺς τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῶν ἦν ἐλάχιστος ἀπολλυμένων λόγος, καὶ τοὺς ὄνους πάντας καταδήσας κατέλιπε αὐτοῦ ταύτη ἐν τῷ στρατοπέδῳ. Κατέλιπε δὲ τοὺς τε ὄνους καὶ τοὺς ἀσθενέας τῆς στρατιῆς τῶνδε εἵνεκεν, ἵνα οἱ μὲν ὄνοι βοὴν παρέχωνται οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀσθενείης μὲν εἵνεκεν κατελείποντο, προφάσιος δὲ τῆσδε δηλαδῆ, ὥς αὐτὸς μὲν σὺν τῷ καθαρῷ τοῦ στρατοῦ ἐπιδήσεσθαι μέλλοι τοῖσι Σκύθησι, οὗτοι δὲ τὸ στρατόπεδον τοῦτον τὸν χρόνον ρουίατο. Ταῦτα τοῖσι ὑπολειπομένοις ὑποθέμενος ὁ Δαρειός καὶ πυρὰ ἐκκαύσας τὴν ταχίστην ἡπείγεται ἐπὶ τὸν Ἰστρον (IV, 135)¹. Înșelați de răgetele măgarilor, cei din tabără, ca și sciții care îi pindeau de departe, nu și-au dat seama de șiretlicul regelui decît la ivirea zorilor, cînd armata persană era deja departe.

Caracterul acestei istorioare dovedește că ea a fost înserată în povestire nu atît cu intenția de a adăuga încă un fapt defavorabil expediției, ci mai degrabă datorită laturii ei anecdotice și amuzante. Ca atare, ea poate fi mai puțin suspectată de parțialitate decît restul povestirii asupra expediției. Interesul pe care îl prezintă, din punctul nostru de vedere — înafara dovezii pierderilor suferite de perși în Sciția —, stă în faptul că în timpul retragerii s-a ordonat părăsirea tuturor măgarilor. Căci abandonarea animalelor de transport și, probabil, a unei părți din bagaje este o hotărîre care nu se ia decît în împrejurări grave. Acest amănunt arată că întoarcerea din stepele nord-pontice către podul de peste Istru a fost mult mai precipitată decît s-ar părea după scurta indicație din cartea IV, 143.

Un alt pasaj adaugă precizări importante. Descriind acțiunea represivă a generalului Otanes asupra cetăților din jurul Propontidei — despre

¹ Anecdota este povestită și de Polyaeus, *Stratagemata*, VII, 11, 4 și Frontinus, *Stratagemata*, I, 5, 25.

care se va discuta mai jos — istoricul din Halicarnas serie următoarele : „Otanés le-a redus pe toate la robie și le-a subjugat, deoarece pe unele (dintre cetăți) le învinuia de a fi dezertat în timpul campaniei împotriva sciților, iar pe altele de a fi hărțuit armata lui Darius în timpul retragerii din Sciția”. Πάντας ἡνδραποδίζετο καὶ κατεστρέφετο, τοὺς μὲν λιποστρατίης ἐπὶ Σκύθας αἰτιώμενος, τοὺς δὲ σίνεσθαι τὸν Δαρείον στρατὸν τὸν ἀπὸ Σκυθῶν ὀπίσω ἀποκομιζόμενος (V, 27)¹. Ceea ce trebuie scos în relief din acest text este descrierea, din nefericire atât de laconică, a modului în care armatele persane s-au retras de la podul de peste Istru spre Bosfor. S-au produs dezertări în număr atât de considerabil, încât au fost necesare măsuri de represalii din partea comandantului persan. Pe de altă parte este semnificativ că populația cetăților grecești a putut îndrăzni să hărțuiască armata care se retrăgea din campanie. Aceste indicii sînt revelatoare pentru starea de spirit în care s-a produs întoarcerea perșilor din Sciția.

Pe de altă parte, în timpul cît regele era încă departe de Sestos, a izbucnit o răscoală a cetăților grecești. Cîteva din orașele prin care trecuse în drum spre Sciția, s-au răscolat acum împotriva lui. Printre acestea sînt Bizanțul și Calchedonul². Amănuntele sînt obscure ; se pare însă că, în aceste împrejurări, bizantinii, care trimisese o escadră în flota expediției, au distrus cele două stele comemorative pe care Darius le ridicase atunci cînd pășise pentru prima oară pe pămînt european³. Calchedonienii, împreună cu aceștia, au plănuit, poate că au și executat, distrugerea faimosului pod peste Bosfor, construit de Mandrocles din Samos⁴. În Hellespont revolta a cuprins și alte cetăți, printre care Perinthul. Se pare că nici triburile din această regiune nu erau liniștite⁵. Doar Chersonesul lui Miltiades a rămas credincios marelui rege⁶. În Asia, în afară de Calchedon, revolta s-a extins și la unele orașe din Troada, ca Antandros și Lamponion⁷. Mișcările sînt cunoscute numai la cetățile din jurul Propontidei. Nu se poate ști, în sărăcia informațiilor de care dispunem, dacă ele nu s-au

¹ Textul este corupt. H. Stein, editorul lui Herodot din ediția Weidmann, sugerează că pasajul τοὺς μὲν λιποστρατίης καὶ. urma originar imediat după capitoul 26, cu care se potrivește atât gramatical cît și ca înțeles. Restul ar reprezenta intercalări ulterioare. În acest caz, cea de-a doua dintre acuzații, aceea care interesează problema de care ne ocupăm, se referă la atitudinea adoptată de Bizanț și Calchedon. Însă mai general acceptată este ipoteza lui Valckenaer, care socotește că înainte de αἰτίη δὲ τοῦτον ἦδε καὶ. este o lacună. Cf. How-Wells, *A commentary on Herodotus*, Oxford, II, 1936, a.l. În orice caz din context reiese că subiectul acestor fraze este cu siguranță Otanes, succesorul lui Megabazos.

² Herodot, V, 26—27 ; Ctesias, 29,17 (Müller).

³ Herodot, IV, 87 ; V. P. Nevskaja, *Византий в классическую и эллинистическую эпоху*, Moscova, 1953, p. 62.

⁴ Ctesias, *loc. cit.*

⁵ Herodot, IV, 144 ; V, 1—2.

⁶ Fidelitatea lui Miltiades față de perși este dovedită — împotriva felului în care Miltiades este prezentat de Herodot, IV, 137—138 — de faptul că atât în timpul represiunii răscoalei, cît și mult după aceea, el se menține ca tiran al Chersonesului. Un cît de slab semn de ostilitate, ar fi dus la alungarea sa din Chersones. Vezi una dintre ultimele examinări ale problemei la Ph. Legrand, *Hérodote*, IV, 1945, Les Belles Lettres, Notice, p. 23 și urm. E interesant de urmărit că monedele emise de Chersones reflectă diferitele faze ale politicii lui Miltiades. Astfel, ele imită mai întîi monedele ateniene, apoi pe cele persane (probabil după invazia lui Darius în Sciția), apoi pe cele ale Miletului și, în sfîrșit, din nou monedele ateniene (C. T. Steltmann, *Athens, its History and Coinage*, Londra, 1926, p. 136).

⁷ Herodot, V, 26—27.

propagat și la alte centre grecești de pe coasta Asiei Mici, deoarece este greu a rupe răscoalele izbucnite imediat după campanie de marea răscoală ionică din 499 î.e.n.

Pus în fața acestei situații la întoarcerea din Scitia, Darius ocolește regiunile răsculate, în loc să treacă în Asia pe podul dintre Bizanț și Calchedon, coboară în sudul Hellespontului, în Chersonesul tracic, unde era tiran Miltiades, rămas credincios cauzei persane.

Se pune astfel întrebarea: ce a determinat cetățile grecești ca, la scurt timp după ce acceptaseră suzeranitatea persană — primind să participe la acțiunea din Pont la care erau cointeresate — să adopte o atitudine opusă, răzvrătindu-se? Credem că răspunsul stă în faptul că aceste cetăți fuseseră informate, poate chiar de propriile lor escadre, de situația nefavorabilă creată perșilor în Scitia. Pe de altă parte și dezertorii le-au expus mersul evenimentelor. Cetățile, decepționate în năzuințele lor mercantile și profitând de acest moment de slăbiciune a perșilor, au hotărât să se desolidarizeze de interesele acestora și au încercat să-și recapete libertatea. Căci fără îndoială asemenea evenimente, rezultat al ecourilor produse de campania de peste Dunăre, nu puteau avea loc decât într-o atmosferă de insucces.

Toate aceste indicii, considerate în ansamblu, converg în a dovedi că acțiunea regelui Darius nu reușise. De aceea, întorcându-ne la afirmațiile lui Herodot și a întregii tradiții istorice grecești după care expediția scitică a suferit un eșec, trebuie să recunoaștem că, în ciuda atitudinii ostile față de aceste evenimente, ea este în esență exactă. Fără a se fi sfârșit printr-un dezastru, așa cum pretinde Ctesias, această acțiune a însemnat totuși o înfrângere¹. Nu se poate preciza în ce a constatat această

1 Această concluzie este confirmată și de izvoarele persane contemporane. Deși inscripțiile lui Darius, cunoscute până în prezent, nu descriu campania din Scitia (vezi mai sus p. 322, nota 4), totuși din examinarea listelor succesive de provincii aparținând imperiului persan, publicate la diferite date pe inscripțiile rupestre din vremea domniei lui Darius și a lui Xerxes, se poate ajunge la aceeași concluzie. Așa de pildă, acad. V. V. Struve, *Дарий I в еяких причерноморья*, „В.Д.И.”, 1949, 4, p. 15 și urm., studiind comparativ aceste liste și stelele egiptene contemporane, socotește că *Sakā tyaiy paradrāyā* „Saka de dincolo de mare” din inscripția de la Naqsh-e Rostam nu pot fi identificați cu scitii din nordul Mării Negre, așa cum a făcut-o R. G. Kent, *Old Persian Texts*, IV: *The list of Provinces*, „Journal of Near Eastern Studies”, II, 1943, p. 302 și urm., ci cu unul din triburile sace din răsăritul Mării Caspice (probabil cu *Daha* din inscripția lui Xerxes de la Persepolis h). Cu alte cuvinte, în aceste liste nu a existat nici o mențiune a expediției din Scitia, ceea ce ar dovedi în chipul cel mai deplin eșecul expediției. Ipoteza aceasta este extrem de ingenioasă; totuși ea nu pare suficient de convingătoare. Într-adevăr, așa cum a arătat V. V. Struve, totul depinde de criteriul după care au fost așezate ultimele șapte popoare sau provincii din lista de la Naqsh-e Rostam. Dacă nu e vorba de un criteriu geografic (care ar da dreptate ipotezei lui Kent), ci de unul istoric, indicând provinciile noi în ordine în care au fost cucerite, se pune întrebarea de ce Darius nu a trecut pe această listă toate provinciile cucerite în timpul domniei sale, ca de pildă India. Pe de altă parte, dacă așezarea acelor *Yaunā takabarā*, „ionienii purtători de scut”, după „Saka de dincolo de mare”, se justifică prin faptul că aceștia din urmă, răsculați după expediția scitică, au fost din nou supuși prin violență de Megabazos, rămânând inexplicabil de ce nu apar pe inscripția de pe mormântul lui Darius și ionienii din Asia și cei de pe insule, care s-au răsculat cu îndrăzneală în 499 î.e.n. Pe de altă parte, din moment ce în urma războiului împotriva sacilor din 517 în listele țărilor supuse apar cu regularitate cele două grupuri de saci, *Sakā hauma vargā* și *Sakā tigrāzādā*, rezultat al cunoașterii mai amănunțite a diferitelor neamuri sace din răsăritul Mării Caspice, cum se justifică apariția celei de-a treia categorii de saci, „Saka de dincolo de mare”, abia în ultima inscripție a lui Darius de la Naqsh-e Rostam? În sfârșit, pare de necrezut, din punctul de vedere al „propagandei” oficiale, ca în lista popoarelor supuse de Marele Rege să nu se afle măcar o mențiune despre campania din Europa împotriva scitilor, acțiune importantă

înfrângere, deoarece desfășurarea operațiilor militare nu este suficient de limpede. Ea a dat însă curaj cetăților-cheie din Bosfor și a altora din partea europeană și asiatică a Propontidei să încerce recistigarea libertății lor pierdute. Represiunea persană însă, promptă și eficace, a restabilit liniștea și securitatea la această margine de imperiu.

După cum am văzut mai sus, invazia lui Darius în Scitia a eșuat, amenințând să producă prin aceasta și pierderea posesiunilor persane din jurul Propontidei. Unii învățați însă, deși recunosc realitatea acestei înfringeri, socotesc că expediția a avut totuși, pentru un timp îndepărtat, un oarecare succes. Prin caracterul ei impunător și neașteptat, expediția persană a reușit să cîștige o graniță sigură imperiului, Dunărea. „Expediția Marelui Rege a fost un eșec... Dar dacă nu a reușit să supună pe sciți, această vastă acțiune a avut însă un important rezultat; Dobrogea, devenind împreună cu Tracia un teritoriu tributar lui Darius, frontierele imensului imperiu asiatic se fixau în această parte la Dunăre”, afirma prof. Radu Vulpe¹. Mai mult chiar, alți istorici, printre care M. Rostovtzeff², negînd cu totul eșecul acestei campanii³, susțin că ea a dus la o importantă consecință pe plan general istoric, oprind expansiunea sciților către sud și vest și impunîndu-le acestora Istrul ca o barieră de netrecut.

În paginile care urmează vom lua în discuție aceste ipoteze, care interesează direct subiectul cercetării de față. Ele susțin că, deși expediția nu a constituit poate pentru moment o victorie, a reprezentat însă un succes în timp, cu importante urmări pentru istoria est-europeană a acestei perioade.

Așa cum s-a putut vedea, ipotezele expuse mai sus implică ideea că întreaga Tracie a devenit o posesiune achemenidă. Într-adevăr, izvoarele persane și cele grecești confirmă ocuparea Traciei de către perși. Din examinarea minuțioasă a datelor istorice se poate observa însă că nu întreaga provincie, de la Egee și pînă la Dunăre, a avut aceeași soartă. Astfel, Herodot, V, 2, povestește cum, după retragerea din Scitia, Darius a ordonat generalului Megabazos⁴ Ὁρηκην καταστρέψαι, sub-

și care, totuși, nu s-a sfîrșit printr-un dezastru. Din punctul nostru de vedere preferăm deci să rămînem la părerea exprimată de Roland G. Kent. Iar dacă acei „Saka de dincolo de mare” sînt totuși sciți din nordul Mării Negre, acest lucru este departe de a dovedi succesul expediției din Europa; în primul rînd deoarece aceasta s-ar fi putut face pentru a salva prestigiul regelui, iar în al doilea rînd deoarece în lista provinciilor din inscripția de la Persepolis a lui Xerxes, acești „Saka de dincolo de mare” nu mai apar, ceea ce dovedește că menționarea lor în inscripția de la Naqsh-e Rostam nu corespundea unei realități de fapt.

¹ R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, București, 1938, p. 52—53; cf. G. Glotz, *Hist. greque*, II, p. 16 și urm.; H. Bengtson, *Griech. Gesch.*, München, 1950, harta 3.

² M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford, 1922, p. 84. și urm.

³ Defunctul istoric și arheolog socotește că expediția a fost o acțiune menită să-i facă posibilă lui Darius invazia Greciei.

⁴ Cronologia acestei campanii este suficient de clară din ceea ce relatează Herodot. E vorba de un comandament primit după expediția scitică, special pentru Hellespont și Tracia, concomitent cu misiunea lui Otanes pentru reprimarea răscoadelor din Asia Mică. Cf. Macan, *Herodotus*, Londra, 1895—1910 (nu am putut consulta direct această lucrare). De aceea este inacceptabilă ipoteza lui Heinlein, *Histaios von Milet*, „Klio”, 1909, p. 341, că această campanie a avut loc în același timp cu expediția scitică a regelui și înaintea revoltei

jugarea Traciei¹. Sensul acestei misiuni era desigur asigurarea stăpînirii necondiționate a orașelor din Strimtori și reafirmarea forței persane, prin încheierea victorioasă a campaniei din Europa. Misiunea lui Megabazos nu se referea însă la întreaga Tracie pînă la Dunăre², ci doar la regiunea litoralului egeic: „Megabazos reducea la supunere porțiunea de coastă a Traciei”. Τὰ παραθαλάσσια δ'ὧν αὐτῆς (i. e. Θρητικής) Μεγάβαζος Περσέων κατήκοα ἐποίησε (V, 10). Itinerarul campaniei confirmă afirmația lui Herodot. Căci după luarea cu asalt a Perinthului, Megabazos supune sudul provinciei pînă la Strymon și apoi urcă spre nord, unde învinge neamul paeonilor, așezați pe cursul superior al acestui fluviu. Ultimul succes al campaniei este obținerea suzeranității asupra regatului Macedonia³.

Stăpîni pe sudul Traciei, perșii nu au încercat nici mai tîrziu să-și rotunjească această cucerire, împingînd către nord dominația lor. Astfel, după tulburările din timpul răscoalei ionice, izbucnită în 499 î.e.n., în care fusese antrenată și Tracia persană, Mardonios primește ordin de a reinstaura ordinea în această provincie. Felul în care au decurs operațiile militare dovedește că generalul persan nu urmărea decît pacificarea ținutului subjugat cu mai bine de 20 de ani înainte de către Megabazos, și anume regiunea litoralului egeic⁴. De asemenea este semnificativ că 12 ani mai tîrziu, cînd Xerxes recrutează ostași din toate colțurile imperiului său pentru războiul împotriva Greciei, el recurge și la efectivele triburilor trace; din relatarea lui Herodot reiese că triburile trace care s-au alăturat armatei persane sînt paetii, ciconii, bistonii, sapaiei, darsaeii, edonii, satrii, adică acelea așezate în ținutul cuprins între munții Rhodope și Marea Egee⁵. Acest fapt dovedește că autoritatea persană nu depășea spre nord acești munți.

Dacă litoralul egeic al Traciei a devenit posesiune persană, regiunile de miază-noapte nu erau în aceeași situație. În primul rînd aici nu a avut loc nici o cucerire sistematică. Căci dacă marșul lui Darius spre Dunăre putea urmări printre altele subjugarea acestor regiuni, întoarcerea sa dintr-o expediție neizbutită nu mai putea obține acest rezultat. Și aceasta

celăților grecești. Fixarea misiunii lui Otanes concomitent cu aceea a lui Megabazos și deci imediat după campania scitică corespunde și cu ceea ce știm din Ctésias, 29, 17, în legătură cu reprimarea răscoalei din Calchedon.

¹ Data supunerii Traciei de către perși trebuie din nou luată în examinare în urma studiilor lui V. V. Struve. În inscripția lui Darius de la Persepolis e, anterioară anului 517, expresia sub care apar menționate ținuturile din vestul Mării Marmara, adică din Peninsula Balcanică, este „Țările de dincolo de mare”. Or, după cum a remarcat Roland G. Kent, *art. cit.*, p. 305, acest plural, nemaiîntîlnit în celelalte liste de provincii, include poate și provincia *Skudra* (Tracia) din inscripțiile ulterioare. În acest caz Tracia a aparținut imperiului persan încă înainte de 517 î.e.n., iar misiunea lui Megabazos se referea nu la cucerirea unei provincii noi, ci la fixarea definitivă a stăpînirii persane, în urma tulburărilor izbucnite după expediția scitică. Textul din Herodot, VII, 108, nu infirmă această ipoteză deoarece din Herodot, V, 2, reiese că Megabazos a avut de subjugat „παρὰν καὶ πᾶν ἔθνος” din Tracia, ceea ce se potrivește mai degrabă cu reprimarea unei răscoale decît cu o cucerire nouă.

² Asupra graniței de nord a Traciei în timpul lui Herodot, vezi Herodot, IV, 29.

³ Herodot, V, 1—22. H. Bengtson, *Griech. Gesch.*, München, 1950, p. 129, socotește că perșii au transformat ținutul în satrapie; această afirmație nu este controlabilă; cf. G. Kazanrow, *RE*, VI A, 1937, s.v. *Thrake*, coloana 420.

⁴ Herodot, VI, 43—45. Cf. K. J. Beloch, *Griech. Gesch.*, ed. 2, III, 2, p. 85 și urm.

⁵ Herodot, VII, 110. Cf. E. Obst, *Der Feldzug des Xerxes*, „Klio”, Beiheft 12, Leipzig, 1913, p. 86 și urm.

deoarece în drum spre țara sciților nu toate neamurile pe teritoriul cărora a trecut armata persană s-au supus de bună voie. Geții au cutezat să i se împotrivescă și au fost învinși. Pare nefiresc că retragerea precipitată a perșilor pe de o parte, iar pe de alta răscoalele cetăților grecești din sud și desigur solidarizarea cetăților vest-pontice cu aceste răscoale¹ să nu fi avut nici un ecou în masa neamurilor trace, în așa fel încît aceste triburi să se considere în continuare supuse autorității imperiale. De altfel nu există nici o dovadă care să ateste că aceste regiuni au aparținut vreodată perșilor². Dimpotrivă, există o prețioasă indicație care dovedește că cea mai mare parte a coastei tracice a Pontului Euxin nu depindea de perși. Herodot, VI, 33, povestind represiunea răscoalei ionice din 493 î.e.n., descrie cum flota feniciană a supus cetățile de pe coasta de vest a Propontidei. Cetățenii Bizanțului, împreună cu aceia ai Calchedonului, din nou răzvrățiți, nu au mai așteptat însă sosirea flotei; ei și-au părăsit orașul și, intrînd cu corăbiile în Marea Neagră, s-au stabilit în orașul Mesembria³. Așezarea fugarilor în acest punct de pe coasta vest-pontică arată că ei au ales un loc care să fie în afara zonei de influență a Persiei⁴. Deci regiunile de la nordul Bosforului nu țineau de imperiul Achemenizilor, și cu atît mai puțin o țară așa de depărtată ca Dobrogea. Iar dacă aceasta era situația în 493 î.e.n., cînd pretutindeni se produce o reafirmare a forței persane prin zdrobirea cu succes a insurecției grecilor, nu sînt motive de a crede că imediat după expediție, atunci cînd prestigiul perșilor trecea printr-o criză, situația era alta.

Ținînd seama de acestea, după datele pe care le avem, se poate face următoarea distincție: nordul și sudul Traciei nu au împărtășit aceeași soartă după expediția lui Darius. Pe cînd regiunea litoralului Mării Egee a devenit provincie persană, nordul împreună cu Dobrogea au rămas în afara marelui imperiu asiatic. Dunărea nu a constituit niciodată o graniță durabilă a posesiunilor europene ale regilor persani.

Problema efectului produs în masa scitică de defilarea de forțe condusă de Darius, în legătură cu ipoteza susținută, printre alții, de M. Rostovtzeff, este greu de rezolvat numai pe baza informațiilor scriitorilor antici. Căci, după cum s-a arătat mai sus, Herodot, principalul izvor pentru această perioadă, nu a relatat suficient de circumstanțiat retragerea perșilor din Sciția, ceea ce motivează lacuna din informațiile noastre cu privire la spațiul balcano-dunărean în această vreme. Pentru a încerca totuși un răspuns la această importantă problemă a relațiilor sciților cu sudul Dunării în vremea imediat următoare expediției lui Darius, s-a

¹ Asupra atitudinii cetăților vest-pontice față de acțiunea persană, vezi Em. Condurachi, în *Histria, Monografie arheologică*, I, București, 1954, p. 20 și urm.

² O concluzie asemănătoare a fost formulată și de A. Hauvette, *Hérodote, historien des guerres médiques*, Paris, 1894, p. 194.

³ Cf. T. V. Blavatskaia, *Западноpontийские города в VII-I вв. до н. э.*, Moscova, 1952, p. 57, cu rezerva că această observație nu dovedește existența unor raporturi dușmănoase între odrizi și perși.

⁴ Acest fapt capătă și mai mult relief, dacă este privit în paralelă cu unul întîmplat cu aproximativ 20 de ani înainte, imediat după expediție, cînd Histiaios din Milet a trebuit să ceară lui Darius permisiunea specială pentru a putea fonda un oiaș la Myrkinos, în sudul Traciei, într-o regiune care era posesiune persană (Herodot, V, 11).

recurs, în lipsa datelor literare, la cercetarea informațiilor arheologice. Și aceasta cu atât mai mult cu cât descoperiri numeroase, începute încă din primii ani ai secolului nostru și continuate aproape fără întrerupere până în anii din urmă, au scos la lumină un număr impresionant de obiecte datînd de la sfîrșitul secolului VI și pînă în epoca elenistică. Cele mai numeroase și mai bogate descoperiri s-au făcut în necropola de la Duvanli, la 25 km nord de Plovdiv. Alte descoperiri din diverse puncte ale Traciei și ale Dobrogei s-au adăugat acestui considerabil tezaur arheologic. Asemănarea inventarelor mormintelor bulgare cu acelea de tip scitic din sudul U.R.S.S. a dus la început la concluzia că ele ar dovedi o puternică influență scitică în Tracia. În ultimul timp însă, recunoscîndu-se din ce în ce mai mult diferențe specifice între piesele caracteristice scitice și inventarul mormintelor bulgare, ideea unei arte autohtone trace, suficient individualizată în raport cu celelalte arte animaliere din spațiul balcano-pontic, a cîștigat din ce în ce mai mult teren. Nu intră în cadrul limitat al acestui studiu analiza documentelor arheologice care ar putea furniza un răspuns în problema prezenței sciților în Tracia, legată de aceea a efectelor acțiunii lui Darius. Se poate preciza însă că piese de proveniență scitică, datînd din preajma începutului secolului V î.e.n., sînt în număr extrem de redus, caracterul lor scitic nefiind acceptat în unanimitate de toți cercetătorii. De aceea, luate în ansamblu, documentele arheologice nu atestă cu certitudine prezența sciților în sudul Dunării la sfîrșitul secolului VI și în secolul V î.e.n.¹ Constatările arheologice nu sînt însă definitive, în stadiul actual al cercetărilor.

Problema se pune, totuși, din punctul de vedere al izvoarelor literare. Căci din relatarea lui Herodot asupra campaniei lui Darius în Scitia reiese că ultimele momente ale acestei campanii s-au petrecut în apropierea malului nordic al Dunării. De asemenea, chiar ultimul episod al povestirii este încercarea sciților de a tăia retragerea lui Darius prin desfacerea podului de peste Istru². Acestea dovedesc că sciții, departe de a fi fost intimidați de invazia persană, au urmărit armatele pînă la Dunăre, fiind prezenți la nordul fluviului în timpul retragerii acestora spre sud. Evenimentele care au urmat după această retragere nu sînt cunoscute și problema dacă sciții au traversat la rîndul lor fluviul, pentru a intra în Tracia, după retragerea lui Darius, rămîne deschisă. Izvoarele literare nu dau nici o știre directă.

¹ Bibliografia acestei probleme, extrem de bogată, nu-și are locul în cadrul strîmt al studiului nostru; e.g.: B. Filow, *Denkmäler der thrakischen Kunst*, „Mitteilungen d.d. arch. Instituts, Röm. Abt.", XXXVII, 1917, p. 21—73; Hubert Schmidt, *Ein skythischer Pferdegeschirrschmuck aus einem Silberdepot unbekannter Herkunft*, „P.Z.", XVIII, 1927, p. 1—90; K. Malkina, *Zudem skythischen Pferdegeschirrschmuck aus Craiova*, „P.Z.", XIX, 1928, p. 152—185; V. Părvan, *Getica*, București, 1927; Radu Vulpe, *L'âge du fer dans les régions thraces de la péninsule balcanique*, Paris, 1930, *passim*; I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschungen in Rumänien*, „22 Bericht d. röm.-germ. Komm.", 1933, p. 145 și urm.; M. Rostovtzeff, *Skythien u. der Bosphorus*, Leipzig-Berlin, 1931; B. Filow-I. Welkow-V. Mikow, *Die Grabfölgelnepropole bei Duvanli in Südbulgarien*, Sofia, 1934; B. Filow, *Ein „skythisches“ Bronzerelief aus Bulgarien*, „E.S.A.", 1934, p. 197—205; N. Fettich, *Der skythische Fund von Gartschinowo*, „Archaeologia Hungarica“ XV, Budapesta, 1934; A. Nițu, *Despre unele urme scitice în Moldova, în Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.*, București, I, 1953, p. 3 și urm.; D. Conțev, *Der Goldschatz von Panagjurište*, în „*Neue Denkmäler antiker Toreutik*“, Praga 1956; cf. seria rapoartelor publicate în „*Bulletin de l'Institut Archéologique Bulgare*“, articolele din M. Ebert, *Reallexicon d. Vorgeschichte*, etc.

² Herodot, IV, 126—142.

Există însă câteva texte de valoare inegală, care pot aduce unele indicații asupra evenimentelor din această regiune, în perioada care ne interesează. Pînă în prezent, aceste texte nu au fost puse suficient în valoare. Motivul poate fi că indicațiile pe care ni le pot da sînt vagi și contradictorii. Am socotit însă că, față de sărăcia datelor pe care le avem, ele nu trebuie să fie lăsate neexamineate.

Primul dintre aceste texte este Herodot, VI, 40. Istoricul din Halicarnas, povestind ultimele momente ale mării răscoale ionice și pedepsirea violentă a cetăților răzvrătite din Chersonesul tracic din 493, face o digresiune pentru a înfățișa istoria domniei tiranilor din Chersones, insistînd asupra celui din urmă dintre ei, Miltiades, viitorul conducător al ateniștilor în bătălia de la Marathon. La sfîrșitul excursului, Herodot povestește episodul următor din cariera acestui talentat om politic : „Miltiades, fiul lui Cimon, venise de curînd în Chersones și a trebuit să suporte alte lucruri mai penibile decît cele care se petreceau atunci. Căci cu doi ani înainte de acestea, a fugit din pricina sciților. Într-adevăr, sciții cei nomazi, provocați de regele Darius, s-au organizat în armată și au ajuns pînă în Chersones. Miltiades nu i-a așteptat pe invadatori și a fugit (din Chersones), pînă ce sciții au fost alungați și dolonchii l-au readus înapoi. Acestea s-au întîmplat cu doi ani înaintea celor care se petreceau atunci”. Οὗτος δὲ ὁ Κίμωνος Μιλτιάδης νεωστὶ μὲν ἐληλύθει εἰς τὴν Χερσόνησον, κατελάμβανε δὲ μιν ἔλθοντα ἄλλα τῶν κατεχόντων πρηγμάτων χαλεπώτερα. Τρίτῳ μὲν γὰρ ἔτει [πρὸ] τούτων Σκύθας ἐκέρχεται. Σκύθας γὰρ οἱ νομάδες ἐρεθισθέντες ὑπὸ βασιλέως Δαρείου συνεστράφησαν καὶ ἤλασαν μέχρι τῆς Χερσονήσου ταύτης. Τούτους ἐπιόντας οὐκ ὑπομείνας ὁ Μιλτιάδης ἔφευγε ἀπὸ Χερσονήσου, εἰς ὃ οἱ τε Σκύθας ἀπαλλάχθησαν καὶ μιν Δόλογχοι κατήγαγον ὀπίσω. Ταῦτα μὲν δὴ τρίτῳ ἔτει πρότερον ἐγεγόνει τῶν τότε μιν κατεχόντων ¹. Herodot reia apoi firul evenimentelor, povestind în continuare atacul fenicienilor asupra Hellespontului din anul 493 și fuga lui Miltiades, care, de data aceasta, se reîntorcea definitiv la Atena.

Una dintre principalele dificultăți pentru interpretarea acestui text — atît de neclar și de controversat — este aceea a situării cronologice a evenimentelor povestite. În încercarea noastră de a depăși această dificultate, am pornit de la următorul punct de vedere : capitolul VI, 40, deși se găsește la sfîrșitul excursului cu privire la cariera lui Miltiade, nu este legat cronologic de acest excurs, așa cum ne-am aștepta, ci de VI, 33, în care Herodot întrerupsese povestirea mării răscoale ionice pentru a-l introduce în narațiune. Pasajul trebuie considerat, mai degrabă, un episod intercalat, fără legătură directă cu excursul din care face parte. De altfel, turnura stilistică cu care începe, și anume repetarea numelui întreg al lui Miltiades, însoțit de un demonstrativ, οὗτος δὲ ὁ Κίμωνος Μιλτιάδης, dovedește că Herodot a ținut să-i sublinieze caracterul parenthetic. De asemenea, expresia κατεχόντων (i.e. πρηγμάτων) de la sfîrșit se referă nu la evenimentele povestite în capitolele imediat anterioare, ci tocmai la acel VI, 33, adică la dificultățile provocate lui Miltiades de expediția feniciană de represiune din 493. Socotim că și expresia κατεχόντων πρηγμάτων din prima frază a capitolului se referă tot la aceeași

¹ Textul a fost folosit în ediția H. Stein, *Herodot*, Weidmann, 1894 (nu ne-am putut procura Ph. Legrand, *Hérodote*, Les Belles Lettres, VI, 1948).

împrejurare; sensul întregului capitol ne obligă să considerăm împreună aceste două expresii, una fiind reiterarea și întărirea celeilalte; repetarea lor se datorește intenției lui Herodot de a atrage atenția că ele se raportează la momentul în care și-a întrerupt povestirea, relatat cu câteva capitole mai sus. Privite sub acest unghi de vedere, precizările cronologice τρίτω μὲν γὰρ ἔτει [πρὸ] τούτων, adică „cu doi ani înainte de acestea”, și ταῦτα μὲν δὴ τρίτω ἔτει πρότερον ἐγγέγονε τῶν τότε μιν κατεχόντων, adică „acestea s-au întâmplat cu doi ani înaintea celor care se petreceau atunci”, pe care noi le-am transcris după lectura lui H. Stein¹, corespunzătoare punctului nostru de vedere, se referă și ele la același eveniment; amîndouă fixează evenimentele povestite în capitolul discutat, în anul 495 î.e.n. Rămîn de explicat cuvintele οὗτος δὲ ὁ Μιλτιάδης νεωστὶ μὲν ἐληλύθει ἐς τὴν Χερσόνησον, adică „acest Miltiades venise de curînd în Chersones”. Ținînd seamă de poziția aparte pe care o are VI, 40 în cuprinsul excursului, după cum s-a arătat mai sus, ni se pare absurd să credem că relatarea se referă la venirea lui Miltiades pentru prima dată în această regiune, ca succesor al fratelui său Steragoras². De altfel, aceasta se întimplase cu 20 ani înainte de evenimentele pomenite în capitolul nostru. Deși orice indicație în text lipsește, ne gîndim dacă fraza de mai sus nu se poate raporta la întoarcerea lui Miltiades din expediția de cucerire a insulelor Lemnos și Imbros, care a avut loc probabil în anul 499/8 î.e.n.³, povestită de Herodot în cartea VI, 136—140⁴.

Capitolul pe care îl analizăm aduce o informație foarte prețioasă pentru istoria balcanică în perioada care ne interesează. Herodot afirmă

¹ În forma tradițională în care ni s-a păstrat, textul acestui capitol cuprinde o nepotrivire cronologică aproape irezolvabilă. La început, evenimentele descrise sînt plasate „τρίτω μὲν γὰρ ἔτει τούτων” pentru ca la sfîrșit să apară formula „τρίτω ἔτει πρότερον . . . τῶν τότε μιν κατεχόντων”. Comentatorii au încercat să rezolve această dificultate în diferite feluri, uneori intervenînd direct și arbitrar pentru a trunchia textul original, (e.g. E. Powell, în „Classical Quarterly”, 29, 1935, p. 160, acceptat de H. T. Wade-Gery, *Miltiades*, „J.H.S.”, 1951, p. 216; cf. H. Bengtson, *Einzelpersönlichkeit u. athenischer Staat zur Zeit des Peisistratos u. des Miltiades*, „Sitzungsberichte der Bayerischen Akad.”, 1939, Heft 1, p. 29 și urm., care demonstrează netemeinicia interpretării; sau E. Obst., *RE*, XV, 1930, s.v. *Miltiades*, coloana 1684, care încearcă să elimine întregul capitol, considerîndu-l ca un adaos ulterior și nepotrivit al lui Herodot, pe motiv că prezintă „ein ganz klägliches Miltiades” (1). Interpretarea care ni se pare mai judicioasă este aceea a lui H. Stein, *op. cit.*, care consideră că ambele precizări cronologice se referă la același eveniment, din anul 493 î.e.n. Înțelegînd în felul acesta textul, editorul german introduce un πρὸ înainte de τούτων ([πρὸ] τούτων). Cf. H. Berve, *Miltiades, Studien zur Geschichte des Mannes u. seiner Zeit*, „Hermes Einzelschriften”, 2, Berlin, 1937, p. 56 și urm.

² G. Rawlinson, *Herodotus*, ed. 3, 1876; K. J. Beloch, *Griech. Gesch.*, ed. 2, II, 2, p. 39.

³ H. T. Wade-Gery, *art. cit.*, p. 217, fixează această dată, cu oarecare rezervă totuși (vezi *ibidem*, nota 25, p. 217), pe baza cercetărilor arheologice, efectuate la Hephaestia în Lemnos și analizate de D. Mustilli, *L'occupazione ateniese di Lemno e gli scavi di Hephaestia* în „Studi. . . oferti a E. Ciaceri”, 1940, p. 149—158. Istoricul englez crede că gestul lui Miltiades de a oferi insula Lemnos, abia cucerită, în dar poporului atenian, și acceptarea acestui dar de către Atena reprezintă o atitudine manifest ostilă Persiei și ca atare trebuie plasată în vremea răscoalei ioniene, 499/8 î.e.n.

⁴ Cît privește motivul real al fugii lui Miltiades, el nu poate fi cel dat de Herodot, ci trebuie pus în legătură cu evenimentele politice de la Atena, asupra cărora Miltiades își avea mereu concentrată atenția. Cf. H. Berve, *op. cit.*, p. 56: „Către mijlocul anilor 90, cînd participarea Atenei la răscoala ionică se dovedise nefastă, influența Alcmeonizilor, dușmanii familiei lui Miltiades, a scăzut simțitor, așa că în 496/5 a fost numit arhonte chiar Pisistratidul Hipparchos din Kollytos. Astfel, șansele lui Miltiades crescură la Atena, în timp ce în Chersones poziția sa slăbea mereu. Nu numai că se vedea acum în fața unei invazii scite, dar situația generală, provocată de răscoala ionică, putea să-i devină defavorabilă poziției sale în Chersones”.

că în anul 495 î.e.n. a avut loc o expediție scitică de revanșă, rezultat al acțiunii lui Darius, care a ajuns pînă în peninsula Chersonesului. Unii cercetători, punîndu-și întrebarea de ce o informație așa de importantă ca aceasta este menționată de Herodot o singură dată și în alt loc decît în acela în care ar fi trebuit în mod firesc să se găsească, se îndoiesc de exactitatea ei. H. Stein sugerează că nu ar fi vorba de sciți, ci de unul din neamurile tracice de la sudul Dunării. Această obiecție nu ni se pare întemeiată, din mai multe motive. E greu de crezut că, într-o vreme în care sciții erau unul din factorii importanți din politica pontică și care întrețineau active legături economice cu negustorii greci, să fi fost atît de lesne confundați, totemai într-o regiune ca Chersonesul, a cărei prosperitate depindea de relațiile cu lumea pontică. Pe de altă parte, în acest început al veacului V î.e.n. nu poate fi vorba de acea confuzie, frecventă în epocile următoare, datorită căreia toate neamurile locuind în nord erau denumite cu un termen generic sciți, după cum mai tîrziu vor fi numite geți sau goți. Așa cum a observat M. Rostovtzeff, Herodot și istoricii ionieni, ca și ceilalți istorici din veacurile V și IV, de la Thucydides pînă la Theopompus, aveau date exacte și reale asupra sciților, de vreme ce aceștia constituiau în tot cursul acelei epoci o realitate istorică¹. Credem, deci, că o asemenea confuzie este neverosimilă atît pentru chersonesitani cît și pentru Herodot.

Un cuvînt hotărîtor asupra acestui text îl are însă o atentă analiză a izvoarelor din care a fost obținut materialul lui. Astfel, textul nostru face parte dintr-o serie de capitole care privesc activitatea familiei Philaizilor (familia lui Miltiades) și a lui Miltiades în special. Încă din secolul trecut, filologul german Nitzsch a remarcat că detaliile referitoare la Miltiades înainte de întoarcerea sa la Atena provin din tradiția acestei familii. Filologul german a ajuns la această concluzie observînd că, în seria capitolelor care povestesc viața învingătorului de la Marathon, se reflectă atitudinea ostilă a familiei Philaizilor față de aceea rivală a Alcmeonizilor. Informațiile obținute la Atena din familia Philaizilor formează, după Nitzsch, materia tuturor capitolelor din cartea VI, referitoare la Miltiades și la bătălia de la Marathon, pînă la capitolul 115 inclusiv². Această ipoteză și-a găsit confirmarea în observația istoricului englez din secolul trecut Connop Thirlwall³, acceptată de atunci încoace de majoritatea criticilor, care consideră neverosimil rolul atribuit de Herodot, IV, 137, lui Miltiades în conversațiile între sciți și șefii ionieni ai flotei de la Dunăre. Această versiune, inconciliabilă cu evenimentele⁴, a fost probabil compusă de Miltiades însuși la Atena, în vederea procesului care i-a fost intentat la întoarcerea sa din Chersones. Versiunea a trecut în tradiția familiei Philaizilor, de unde ea a fost culeasă de Herodot. Astfel coroborată cu observația istoricului englez, teza lui Nitzsch asupra provenienței informațiilor privitoare la viața lui Miltiades înainte de întoarcerea sa

¹ M. Rostovtzeff, *Skythien u. der Bosporus*, Leipzig-Berlin, I, 1931, p. 78.

² K. W. Nitzsch, *Ueber Herodots Quellen für die Geschichte der Perserkriege*, „Rheinisches Museum“, 1872, p. 226 și urm.

³ Connop Thirlwall, *History of Greece*, II, 1835, p. 393.

⁴ Vezi mai sus, p. 325, nota 6. O părere contrară a fost exprimată recent de H. Bengtson, *Einzelpersonlichkeit u. athenischer Staat zur Zeit des Peisistratos u. des Miltiades*, „Sitzungsberichte der Bayerischen Akad.“, 1939, Heft 1, p. 29.

la Atena a fost acceptată de majoritatea comentatorilor lui Herodot¹. Textul nostru face parte din seria acestor capitole. De vreme ce el are la bază spusele lui Miltiades, care cunoscuse îndeaproape realitățile din această regiune, credem că acesta este un argument suficient de solid pentru a nu accepta obiecția lui H. Stein.

Pe baza acestor observații, socotim că informația lui Herodot este valabilă din punct de vedere filologic. Să examinăm acum mai îndeaproape conținutul ei istoric.

Din felul în care Herodot relatează episodul de mai sus reiese că sciții, prin incursiunea lor inopinată, nu urmăreau pe persi, așa cum ar fi cerut o expediție de război. De altfel, cum ar fi putut avea loc o asemenea expediție și ce sens mai avea ea la aproape 20 ani după acțiunea lui Darius? Motivarea lui Herodot este inacceptabilă². Pe de altă parte, se observă că invadatorii nu au încercat să atace nici unul dintre cele 11 orașe ale peninsulei, fapt care ar fi fost consemnat prin tradiție. În sfârșit, din felul în care sînt relatate evenimentele, se pare că ei au fost alungați fără multă greutate. Toate motivele menționate ne fac să credem că această incursiune a sciților a fost mai degrabă un raid, fără mare anvergură, decît o acțiune organizată. Scopul lui a fost poate jaful. Este semnificativ însă că această acțiune are loc într-un moment de confuzie, în care revolta ionică absorbea atît forțele persane din Egeea cît și cele ale orașelor grecești. Oportunitatea momentului ales de sciți dovedește că ei erau în curent cu evenimentele din Strimtori. E posibil deci ca raidul să fi pornit dintr-o regiune vecină cu Hellespontul, unde aglomerarea veștilor asupra situației de aici a provocat o asemenea inițiativă³.

O scurtă mențiune din Strabo poate fi pusă în paralelă cu informația lui Herodot. Descriind orașele Troadei, geograful grec scrie următoarele: „Printre orașele din Propontida arse de Darius, tatăl lui Xerxes, se afla și Abydos; el le-a dat foc crezînd că, după expediția împotriva sciților, nomazii se pregătesc să traverseze (Strimtorile) îndreptîndu-se împotriva

¹ F. Jacoby, *RE.*, Suppl. II, 1913, s.v. *Herodotus*, p. 413; Ph. Legrand, *op. cit.*, Notice, p. 23 și urm. Opinie separată face doar A. Hauvette, *op. cit.*, p. 139 și urm.

² H. Stein, *op. cit.*; How-Wells, *op. cit.*

³ Herodot mai vorbește într-un loc despre reacția sciților care a urmat expediției lui Darius. În cartea VI, 84, povestind cauzele morții regelui Cleomenes al Spartei, el relatează următoarele: Σκύθας γὰρ τοὺς νομάδας, ἐπειτέ σφι Δαρεῖον ἐσβαλέειν ἐς τὴν χώραν, μετὰ ταῦτα μεμονῶναι μιν τίσασθαι, πέμψαντας δὲ ἐς Σπάρτην συμμαχίην τε ποιεῖσθαι, καὶ συντί-θεσθαι ὥς χρεὼν εἴη αὐτοὺς μὲν τοὺς Σκύθας, παρὰ Φάσιν ποταμὸν περᾶν ἐς τὴν Μηδικὴν ἐσβαλέειν, σφέας δὲ τοὺς Σπαρτιήτας κελεύειν ἐξ Ἐφέσου ὀρμευμένους ἀναβαίνειν καὶ ἐπειτεν ἐς τὸ αὐτὸ ἀπαντᾶν. Κλεομένης δὲ λέγουσι ἠρόντων τῶν Σκυθῶν ἐπὶ ταῦτα ὁμιλεῖν σφι μέ-ζονας, ὁμιλόντα δὲ μᾶλλον τοῦ ἰκνεουμένου μαθεῖν τὴν ἀκρητοποίησιν παρ' αὐτῶν ἐκ τούτου δὲ μανῆναι μιν νομίζουσι Σπαρτιῆται. Ἐκ δὲ τοῦ, ὥς αὐτοὶ λέγουσι, ἐπεὶ ζωρότερον βού-λωνται πτεῖν, „ἐπισκυθίσον“ λέγουσι. Oricît de fantastică ar părea această povestire, ea trebuie examinată cu atenție. How-Wells, *op. cit.*, o consideră „a spiteful bit of gossip in-vented to explain the term ἐπισκυθίζειν“. E greu de distins ce parte de adevăr este în această anecdotă; e posibil totuși ca ea să fi pornit de la temeiuri reale. Ne gîndim la acea- sta, deoarece Herodot a auzit-o probabil în timpul șederii sale la Sparta, întîmplată nu mult timp după moartea lui Cleomenes. Cf. H. Beive, *op. cit.*, p. 58, care datează aceste convor- biri în jurul anului 500 î.e.n., punîndu-le în legătură cu cunoscuta cerere de ajutor a lui Aristagoras (Herodot, V, 49); datarea istoricului german nu ni se pare întemeiată, deo- arece evenimentele pe care le discutăm s-ar fi petrecut nu mult înainte morții lui Cleo- menes în anul 480. Dacă această știre a pornit cu adevărat de la o bază reală, atunci ea poate constitui un indiciu asupra duratei neașteptat de mari a reacției sciților după re- tragerea lui Darius.

lui, pentru a se răzbuna de ceea ce suferiseră, și de teamă ca cetățile să nu le ofere corăbii pentru trecerea armatei. Împreună cu alte transformări și datorită acțiunii timpului, și aceasta a fost o pricină a confuziei locurilor". Τὼν δὲ πόλεων ἐμπρησθεισῶν ὑπὸ Δαρείου τοῦ Ξέρξου πατρὸς τῶν κατὰ τὴν Προποντίδαν, ἐκοινώνησε καὶ ἡ Ἀβυδὸς τῆς αὐτῆς συμφορᾶς· ἐνέπρησε δὲ πυθόμενος μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν Σκυθῶν ἐπάνοδον τοὺς νομάδας παρασκευάζεσθαι διαβαίνειν ἐπ' αὐτὸν κατὰ τιμωρίαν ὧν ἔπαθον, δεδιῶς μὴ αἱ πόλεις πορθεῖν παρασχοῖεν τῇ στρατιᾷ. Συνέβη δὲ πρὸς ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς καὶ τῷ χρόνῳ καὶ τοῦτο αἴτιον τῆς συγχύσεως τῶν τόπων (XIII, 22, Didot 591).

Incendierea orașelor din jurul Propontidei a avut loc în două etape. În 493 î.e.n. flota feniciană a reprimat răscoala de pe malul acestei mări; orașele de pe litoralul asiatic, printre care și Abydos, au fost cucerite și arse de generalul Daurises în anul 497/6 î.e.n.¹ Acțiunea de distrugere din vremea lui Darius, despre care vorbește Strabo, a fost deci reprimarea revoltei ioniene. Despre o distrugere a Abydosului în vremea imediat următoare expediției, nu știm nimic. Ea este de altfel neverosimilă, de vreme ce regele a trecut la întoarcerea sa în Asia pe la Sestos și desigur și prin Abydos, așezat pe malul opus. Acest itinerar a fost urmat de Darius tocmai pentru a ocoli orașele răsculate. Deci informația lui Strabo se raportează la anul 497/6 î.e.n. De altfel în timpul răscoalei care a urmat după expediția în Scitia nu a avut loc nici o incendiere atât de radicală a orașelor din Propontida. Cu această precizare, informația geografului grec poate fi folosită în sprijinul știrii lui Herodot despre prezența sciților în Chersones în anul 495 î.e.n.

Ultimul text pe care-l prezentăm este o notă din *Persica* lui Ctesias, medicul lui Artaxerxes, compusă în primii ani ai secolului IV î.e.n. Ctesias, relatînd pe scurt expediția lui Darius în Scitia, descrie în felul următor sfîrșitul acestei campanii: „De aceea (deoarece sciții au fost mai puternici) Darius a luat-o la fugă, a traversat podurile (e vorba de cele de peste Dunăre și Bosfor) și în grabă a desfăcut podul (e vorba de cel din Bosfor), înainte ca întreaga armată să fi putut trece. Și cei rămași în Europa în număr de 80 000 au fost măcelăriți de Skytharbes (regele sciților). Iar Darius, după ce a traversat podul, a dat foc locuințelor și templelor calchedonienilor, deoarece (aceștia) avuseseră de gînd să desfacă podul dinspre ei și fiindcă au distrus altarul pe care Darius înainte de a trece dincolo îl așezase în cinstea lui Zeus Diabaterius". Διὸ καὶ φεύγων Δαρεῖος διέβη τὰς γεφυρώσεις, καὶ ἔλυσε σπεύδων πρὶν ἢ τὸ ὅλον διαβῆναι στράτευμα. Καὶ ἀπέθανον ὑπὸ Σκυθάρβεω οἱ καταλεφθέντες ἐν τῇ Εὐρώπῃ μυριάδες δκτω. Δαρεῖος δὲ τὴν γέφυραν διαβὰς, Καλκηδονίων οἰκίας καὶ ἱερὰ ἐνέπρησεν, ἐπεὶ τὰς πρὸς αὐτοῖς γεφυράς ἐμελέτησαν λῦσαι, καὶ ὅτι τὸν βωμόν, ὃν περὼν Δαρεῖος κατὰ-δετο ἐπ' ὀνόματι διαβατερίου Διός, ἠφάνισαν (29, 17, Müller).

Ceea ce izbește de la început în acest text este modul tendențios în care sînt redat evenimentele, cu scopul de a exagera eșecul lui Darius. S-ar părea însă că în acest pasaj medicul grec are unele informații, care provin din alte surse decît cele ale lui Herodot. De exemplu, după Ctesias, Darius se întoarce în Asia nu pe la Sestos pe corăbii, ci tot prin Bizanț-Calchedon, peste podul construit de Mandrocles. Nouă pare să fie și anecdota în legătură cu desfacerea acestui pod, precum și alte amănunte

¹ Herodot, V, 117; cf. H. Berve, *op. cit.*, p. 57 și urm.

asupra cărora nu mai insistăm. La o examinare mai atentă, însă, constatăm că aceste informații nu sînt nici noi și nici valoroase. Itinerarul de întoarcere al lui Darius prin Hellespont, în felul cum a fost expus de Herodot, este pe deplin justificat din punct de vedere istoric¹, ceea ce ne obligă să-l acceptăm în această formă și nu așa cum a fost relatat de Ctesias. Din acest motiv, nu poate fi utilizată nici anecdota legată de acest itinerar². De asemenea, este necesar a se renunța și la cealaltă informație, dată împreună cu anecdota de mai sus, potrivit căreia sciții au ajuns, în urmărirea armatei persane, pînă pe malul Propontidei, măcelărind a zecea parte din această armată. Un asemenea succes al sciților nu ar fi întîrziat de altfel să fie speculat de istoriografia greacă, ostilă lui Darius. Socotim deci că știrile lui Ctesias asupra sfîrșitului campaniei persane din Sciția sînt lipsite de valoare istorică³.

Reținem deci, pentru problema care interesează aceste pagini, cele două texte din Herodot și Strabo, analizate mai sus.

Ele sînt cele mai vechi mențiuni literare ale prezenței sciților în sudul Dunării, căci, deși de proveniență diferită, textele de mai sus atestă prezența lor în aceste regiuni după expediția lui Darius din 514 î.e.n. Cum și în ce proporții s-a putut efectua trecerea lor în sud, nu se poate preciza mai de aproape⁴. După vagi indicații, pe care le-am relevat mai sus, este posibil să fi avut loc infiltrații ale unor grupuri răzlețe, poate chiar imediat în urma perșilor sau mai probabil ceva mai tîrziu. Cît privește regiunea în care aceste grupuri s-au putut răspîndi, ea poate fi chiar spațiul pe care s-au mișcat armatele lui Darius, și anume Dobrogea și Tracia de răsărit. Aici tulburările provocate de expediție au rupt echilibrul îndelungat care dăinuise pînă în 514 î.e.n.; în golul produs de retragerea marii armate s-au putut ivi acele grupuri scitice, dintre care unele au ajuns pînă în Chersonesul tracic.

Oricît de puțin precise ar fi indicații'e de mai sus, credem că e'le nu pot fi lăsate la o parte, față de documentarea literară atît de redusă pentru această perioadă istorică. Iar dacă le luăm în considerare, atunci nu se mai poate susține într-un mod atît de categoric concluzia după care expediția lui Darius a izbutit totuși să aducă perșilor un considerabil succes de prestigiu, impunînd sciților un reflux din aceste părți și forțîndu-i să păstreze Dunărea ca o frontieră intangibilă, de vreme ce după expediție se constată prezența acestora în sud.

Dacă totuși este necesară o explicație a faptului că nu se poate vorbi în sudul Dunării de incursiuni scitice și de vestigii materiale

¹ Vezi mai sus, p. 324.

² E posibil ca această anecdotă să fie o prelucrare nereușită a cunoscutei povestiri din Herodot, IV, 136—139, despre încercarea sciților de a tăia retragerea persană peste Dunăre.

³ În legătură cu caracterul fantezist și lipsit de valoare documentară al fragmentelor rămase de la Ctesias, trebuie semnalat studiul lui V. V. Struve, *Дарий и скифы Причерноморья*, „ВДИ”, 1949, 4, p. 16, în care savantul sovietic a demonstrat că incursiunea satrapului Cappadociei Ariaramnes în nordul Mării Negre, relatată de medicul grec, nu reprezintă altceva decît redarea denaturată și confuză a expediției lui Darius I împotriva sacilor. Cf. F. Jacoby, *RE.*, XI, 1921, s. v. *Ktesias*, col. 2036 și urm.

⁴ V. Canarache, *Monedele sciților din Dobrogea*, „S.C.I.V.”, I, 1950, p. 214—215, pe baza textelor din Herodot, IV, 97, și în special VI, 40 și 84, trage concluzia că după retragerea lui Darius de la Dunăre „sciții erau pretutindeni în Tracia pînă la Egeea și deci și în Dobrogea... forța stăpînitoare”. O concluzie atît de categorică nu este susținută nici de evidența materialului arheologic cunoscut pînă acum și nici de izvoarele literare.

lăsate de aceste incursiuni în perioada care a urmat expediției, cît și în tot cursul secolului V î.e.n., în proporția în care ele sînt dovedite pentru alte regiuni — ca de pildă podișul podolic sau pusta ungară —, această explicație trebuie căutată în altă direcție decît în efectul produs de expediția scitică. Însă unul din motivele principale ale acestei stări de fapt este fără îndoială formarea și consolidarea statului tracic al odrizilor.

Căci una din principalele consecințe ale campaniei lui Darius a fost crearea condițiilor externe favorabile închegării uniunii de triburi de sub conducerea regilor odrizi. Statul nou înființat și-a stabilit curînd granița sa de nord pe Dunăre. Într-adevăr, abia în legătură cu hotarele acestui regat izvoarele literare vorbesc lămurit de fixarea fluviului Istru ca frontieră între traci, pe de o parte, și populațiile din nord, reprezentate mai ales prin sciți, pe de alta ¹.

Astfel, în cunoscutul pasaj din Herodot, IV, 78—80, despre conflictul dintre Scyles și Octamasades, fiii lui Ariapeithes, regele sciților, se observă că granița regatului odrizilor era fixată pe Dunăre. Într-adevăr, armata lui Octamasades, îndreptîndu-se împotriva Traciei, se oprește pe acest fluviu, unde întîlnește armatele odrize conduse de Sitalces. Acest episod din luptele dinastice ale regatului scit a fost auzit de Herodot la Olbia, probabil de la același personaj care i-a expus și genealogia regilor sciți pînă la Idanthyrso, și anume de la acel Tymnes, care fusese omul de încredere al lui Ariapeithes ². La data cînd Herodot l-a auzit, episodul era consumat și Octamasades fusese, sau era încă, regele sciților. Pentru fixarea cronologică a acestui episod este importantă cunoașterea datei la care Herodot a fost la Olbia. Acest lucru nu este cunoscut cu precizie, deoarece indicii pentru cronologia absolută a călătoriilor lui Herodot lipsesc atît din notițele biografiilor, cît și din opera sa. În urma unor migăloase cercetări pentru obținerea unei cronologii relative a acestora pe baza unor aluzii, vagi de altfel, care se găsesc în *Istorie*, Hauvette și Jacoby, urmați de Schmid și de Jebelev ³, consideră că toate călătoriile mari ale lui Herodot, în afara acelor din Italia, se termină la 445/4 î.e.n., cînd el citește la Atena cîteva prelegeri compuse pe baza materialului adunat. În cronologia internă a călătoriilor, aceea din Pont pare să fie dintre primele ⁴. În cazul nostru ar însemna că, dacă considerăm anul 450 î.e.n. ca o dată aproximativă a călătoriei lui Herodot în Marea Neagră, episodul pe care îl discutăm a avut loc înaintea acestei date; el nu s-a putut petrece totuși prea mult

¹ Herodot are de multe ori ocazia să precizeze că hotarul de sud-vest al Sciției este Dunărea. Totuși, V. Canarache, *art. cit.*, recurgînd la traducerea lui Herodot făcută la începutul veacului trecut de Miott, interpretează textul capitolului IV, 99, în sensul că Dobrogea ar fi aparținut sciților pînă la Varna sau Burgas, încă de pe vremea călătoriei lui Herodot la Olbia. Există însă alte locuri din cartea IV unde Herodot afirmă explicit că Istrul constituia una dintre granițele Sciției; e. g. IV, 49: (Ἰστρος) ἐς πλεγχία τῆς Σκυθίας ἐσβάλει. Cît privește interpretarea și traducerea pasajului IV, 99, trebuie pornit de la textul restituit de Ph. Legrand, *Hérodote*, IV, 1945, Les Belles Lettres. Socotim deci că interpretarea și concluziile autorului român sînt eronate.

² F. Jacoby, *RE.*, Suppl. II, 1913, s.v. *Herodotus*, col. 256.

³ A. Hauvette, *op. cit.*, p. 16 și urm.; F. Jacoby, *art. cit.*, p. 256 și urm.; W. Schmid, *Gesch. der griech. Literatur*, I, 2, 1934 p. 558; S. Jebelev, *Скифский рассказ* (1940), în „Северное Причерноморье“, Moscova, 1953, p. 315 și urm.

⁴ A. Hauvette, *op. cit.*, p. 28 și urm.; F. Jacoby, *art. cit.*, col. 256; Ed. Meyer, *Forschungen*, I, p. 196 și urm.

înainte, deoarece Sitalces (care va muri în luptă în 424 î.e.n.) era în primii ani ai domniei, de vreme ce se ocupa cu aplanarea conflictelor legate de succesiunea tronului. Episodul despre care este vorba a avut loc deci în ultimii ani ai primei jumătăți a veacului V î.e.n.

Dunărea devenise mai de demult graniță între sciți și odrizi. Astfel, tot Herodot comunică faptul, interesant pentru istoria balcanică a vremii, al căsătoriei lui Ariapeithes, tatăl lui Scyles și al lui Octamasades, regele sciților, cu fiica lui Teres, fondatorul statului odriz. Deși Herodot nu menționează în chip expres, putem presupune că această căsătorie, dovedind pentru momentul încheierii ei raporturi de prietenie între cele două neamuri ¹, a consemnat și recunoașterea Dunării ca graniță între ele. Față de caracterul atît de labil al punctelor de reper cronologic pentru această perioadă de început al secolului V î.e.n. din istoria Traciei, este greu de fixat în timp momentul alianței care ne reține atenția. Se poate lua însă ca *terminus ante quem* pentru constituirea ei anul 470 î.e.n. Căci fiul născut din această căsătorie, care nu este altul decît însuși Octamasades, avusese timp încă înainte de 450 î.e.n. să preia tronul, după alungarea fratelui său, și să lichideze conflictul cu Sitalces. Această dată aproximativă de 470 î.e.n., termenul cel mai nou posibil pentru căsătoria lui Ariapeithes, reprezintă și data cea mai veche care se poate stabili, cu ajutorul indiciilor pe care le avem pînă în prezent la dispoziție, la care Dunărea era hotarul nordic al odrizilor. Este posibil însă ca în realitate momentul însuși al stabilirii graniței dunărene să fie mai vechi decît data stabilită conjectural după informațiile incidentale ale lui Herodot. Căci, după știrile pe care le avem la dispoziție, se pare că formarea și consolidarea statului odriz este ea însăși suficient de depărtată în timp de data propusă mai sus. Cronologia formării acestui regat este departe de a fi fixată în linii definitive. Cercetătorii care s-au ocupat de istoria lui timpurie², au acceptat observația făcută de A. Hoeck ³, care socotește că, de vreme ce în timpul campaniei lui Xerxes împotriva Greciei nu se vorbește nimic despre un regat tracic mai mare, întemeierea lui a avut loc după 480 î.e.n. Acest argument *ex silentio* nu este însă suficient de consistent. Căci așa cum reiese din prima parte a studiului nostru, Persia nu avea sub autoritatea sa decît cea porțiune a Traciei care se întinde de-a lungul litoralului egeic. Așa cum s-a arătat mai sus, în lista triburilor trace care au făcut parte din armata lui Xerxes nu se află decît acelea aflate între munții Rhodope și Marea Egee. Ținutul locuit de odrizi nu făcea parte din provincia persană. Cu alte cuvinte, regatul acestora s-a putut forma nestingerit pe spațiul tracic care ieșea din stăpînirea achemenizilor ⁴ cu mult înainte de marșul lui Xerxes împotriva Greciei. Pe de altă parte, un fragment din Theopompus

¹ Stabilirea unor relații de amicitie între sciți și regiunile balcanice la această dată, sau poate ceva mai devreme, este dovedită și prin căsătoria aceluiași Ariapeithes cu o femeie din Histria (Herodot, IV, 78).

² De pildă: K. J. Beloch, *Griech. Gesch.*, ed. 2, III, 2, p. 85; S. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria*, Oxford, 1926, p. 193; R. Vulpe, *La succession des rois Odryses*, „Istros”, I, 1934, 2, p. 7 (extr.); T. V. Blavatskaia, *op. cit.*, p. 54.

³ A. Hoeck, *Das Odrysenreich in Thrakien im V. u. IV. Jhdt. v. Chr.*, „Hermes”, 26, 1891, p. 77.

⁴ Persii nu puteau privi decît cu satisfacție crearea unei forțe politice în nordul Traciei, destul de minoră ca să le poată pune în primejdie posesiunile din sud, suficient de puternică însă pentru a amortiza amenințările venite dinspre nord.

duce la aceeași concluzie : „Și Teres, regele odrizilor, după cum spune Theopompus, a trăit nouăzeci și doi de ani”. Τήρης δὲ Ὀδρυσῶν βασιλεύς, κατὰ φησι Θεόπομπος, δυὸ καὶ ἐνευήκοντα ἔτῳν ἐτελεύτησεν (*Fr. gr. H.* 115, fr. 310). Exemplul de longevitate din textul de mai sus se referă la Teres, primul rege al odrizilor ¹. Dacă avem în vedere că în ultimii ani ai primei jumătăți a veacului V î.e.n. Sitalces era deja pe tronul odrizilor, bazându-ne pe textul de mai sus — luat *cum grano salis* — se poate așeza, fără ezitări, începutul domniei lui Teres și al regatului odriz în preajma anului 500 î.e.n. Această dată pare mai firească decât aceea stabilită de Hoeck, căci desigur că, în momentul încheierii căsătoriei cu regele scit, Teres era deja cel mai puternic dinast din Tracia, terminând pînă la acea dată reunirea sub sceptrul său a triburilor aflate pînă pe malul Dunării.

Cronologia aproximativă a faptelor politice întîmplute în Tracia în prima jumătate a secolului V arată că formarea și consolidarea statului odriz s-a produs nu mult timp după retragerea lui Darius din expediția scitică, fiind de fapt — în parte — o consecință a acestei retrageri. Constituirea noii formații în sudul Dunării a însemnat impunerea acestui fluviu ca hotar recunoscut. În același timp, o dată cu lichidarea aproape fără urme a grupurilor scite care începuseră să se strecoare spre sud, tînărul regat oprește expansiunea acestora în direcția Traciei.

ГРЕЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ ОБ ОТСТУПЛЕНИИ ДАРИЯ ВО ВРЕМЯ СКИФСКОГО ПОХОДА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Одним из вопросов, от которого зависит понимание обстоятельств похода короля Дария против скифов в 514 г. до н. э., является вопрос его успеха. Хотя все греческие источники единогласно утверждают, что великий король был побежден в степях Северного Причерноморья, исторические критики все же относятся недоверчиво к неудаче персидского похода. Это недоверие появилось в результате изучения греческого исторического материала, касающегося похода, оказавшегося частично не только неточным, но односторонним и даже пристрастным. Современные критики считают возможным, что сквозь призму настроенных против персов греческих историографов поход Дария мог казаться неудачным, чего в действительности не было. Несомненно то, что греческие данные о походе не могут быть приняты как таковые без подтверждения специальных исследований. К сожалению, персидские эпиграфические документы, современные фактам и единственные способные дать исчерпывающие разъяснения, не достаточно ясны. Но существуют все же некоторые разрозненные и неполные тексты той же греческой историографии, которые случайно и косвенным образом освещая это событие не могут считаться пристрастными и открывают таким образом возможности самостоятельного исследования. Несмотря на все оговорки современной критики, изучение данных текстов приводит к выводу, что

¹ A. Solari, *Sui dinasti degli Odrisi*, Pisa, 1912, p. 50; K. J. Beloch., *Griech. Gesch.*, ed. 2, III, 2, p. 85.

поражение, нанесенное Дарию скифами, было исторической реальностью. На основании этих текстов удалось установить две категории фактов. Во-первых, отступление войск к Боспору, далеко не имея вид победоносного возвращения, происходило мучительно, с многочисленным дезертирством и под давлением греческого населения. Во-вторых, когда король еще находился далеко от Боспора, в греческих крепостях, находившихся у проливов, вспыхнул мятеж, перебросившийся на несколько областей западного побережья Малой Азии, принудивший отступающую армию изменить свой маршрут. Этот мятеж может быть объяснен исключительно неблагоприятной для персов конъюнктурой. Потеря престижа Дария вследствие неудачного похода в Скифию была причиной, побудившей греческие города бороться для завоевания утраченной ими свободы. Сопоставив все сказанное раньше, приходится прийти к заключению, что поход персидского короля в Скифию не увенчался успехом.

В свете настоящего вывода необходимо пересмотреть гипотезу некоторых современных историков о последствиях похода для Балканских областей, считающих, что он имел два важных следствия — с одной стороны, покорение всей Фракии и установление на Дунае границ Персидской Империи, а с другой, приостановление скифской экспансии на юг путем принуждения их к отступлению.

Первая гипотеза подтверждается греческим историческим материалом. Действительно, Дарий, после своего возвращения из Скифии, приказывает одному из своих генералов покорить Фракию. Но, как следует из литературных источников, этому генералу удалось покорить лишь южную часть области, простирающуюся вдоль побережья в направлении Эгейского моря. Что касается северных областей между Родопами и Дунаем, существует достаточно указаний для утверждения, что они остались вне пределов Персидской Империи. Таким образом Дунай никогда не был границей Персидской Империи.

Вторая гипотеза вообще не выдерживает детального анализа. Два текста, Геродота (VI, 40) и Страбона (XIII, 22, Дидо, 591), говорят о нашествии скифов в 495 г. до н. э. на область южного Дуная. Путем тщательного изучения этих, к сожалению, не точных и неполных текстов, можно заключить, что это нашествие, хотя и небольшое, свидетельствует о присутствии скифов во Фракии и после похода Дария в 514 г. И, хотя не существует бесспорных подтверждений, из некоторых туманных указаний, находящихся в этих текстах, можно сделать вывод, что скифы могли проникнуть отдельными группами. Учитывая скудность литературной документации данного периода, не следует пренебрегать вышеуказанными текстами, но, считаясь с ними, нельзя категорически поддерживать гипотезу, что Дарию удалось изгнать скифов. Если все же необходимо объяснение тому, почему не может быть речи о скифских набегах на южную придунайскую область и об археологических следах этих набегов как после скифского похода Дария, так и в течение всего V века в том масштабе, в каком эти набеги происходили в других областях, то объяснение этому следует искать в другом направлении, а не в результатах скифского похода.

Несомненно то, что одной из главных причин такого положения является образование и укрепление в центре Фракии королевства одризов. Из изучения литературных материалов и восстановления приблизительных хронологических данных о политических событиях, имевших место во Фракии первой

половины V в. до н. э., вытекает, во-первых, что образование и укрепление этого королевства произошло вскоре после отступления Дария во время его скифского похода, то есть около 500 г. до н. э. Литературные тексты категорически доказывают, во-вторых, что лишь тогда Дунай начал признаваться северной границей молодого королевства. С завершением краткого междуцарствия, начавшегося отступлением персов и бесследным распылением скифских группировок, проникнувших во время этого междуцарствия на юг, одрizes окончательно и на все время существования их государства прекращают какую бы то ни было экспансию с севера на юг, в направлении Фракии.

LA RETRAITE PERSE DE SCYTHIE D'APRÈS LES SOURCES GRECQUES

(RÉSUMÉ)

Une question qui pourrait expliquer l'expédition du roi Darius contre les Scythes, en 514 avant notre ère, est celle du succès qu'elle remporta. En effet, bien que les sources grecques soient unanimes à affirmer que le grand roi s'en retourna vaincu des steppes septentrionales de la Mer Noire, la critique historique moderne met en doute l'échec de la campagne perse. Cette suspicion provient de l'examen de l'ensemble des informations fournies par les historiens grecs au sujet de l'expédition, informations qui se sont, en partie, avérées non seulement inexactes mais encore unilatérales, entachées de partialité. Les critiques modernes jugent donc possible que, étant donné l'orientation antiperse de l'historiographie grecque, la campagne de Darius ait été présentée comme un échec, bien que la réalité fût autre. En effet, les informations d'origine grecque, sur la campagne en question, ne sauraient être acceptées telles quelles sans avoir été confirmées par une enquête spéciale. Par malheur, les documents épigraphiques perses, contemporains des faits, les seuls en mesure d'élucider le problème d'une manière indiscutable, ne sont pas assez explicites. Il existe en revanche certains textes de l'historiographie grecque, disparates et lacunaires, qui, se rapportant par hasard et indirectement à cet événement, échappent à l'accusation de partialité et permettent d'étudier ce problème dans un esprit indépendant. En dépit des réserves de la critique moderne, l'étude de ces textes conduit à la conclusion que la défaite de Darius en Scythie est un fait historique réel. En raison de ces textes, l'auteur établit deux catégories de faits. Tout d'abord, loin de ressembler à un retour victorieux, le repli des troupes en direction du Bosphore se produisit dans des conditions pénibles, marquées par de nombreuses désertions et sous la pression des populations des villes grecques qui les harcelaient. Par ailleurs, alors que le roi se trouvait encore loin du Bosphore, une révolte éclata dans les cités grecques des détroits et se propagea également dans certains points de la côte occidentale d'Asie Mineure, ce qui contraignit les armées en retraite à modifier leur itinéraire. Ce soulèvement ne peut s'expliquer que par une conjoncture défavorable aux Perses. L'amointrissement du prestige de Darius, causé par l'insuccès de l'expédition de Scythie, est le motif qui a incité les villes grecques à recouvrer leur liberté aliénée. Parallèlement aux indices susmentionnés, ces derniers concourent à prouver que l'action du monarque asiatique en Scythie s'était soldée par un échec.

Etant donné cette conclusion, il convient de réexaminer l'hypothèse de certains historiens modernes relativement aux conséquences de l'expédition pour les régions balkaniques. Qu'ils acceptent ou repoussent la tradition grecque, ils estiment que cette expédition eut deux résultats importants : la conquête de toute la Thrace et l'établissement des frontières perses sur le Danube, d'une part, et, de l'autre, l'arrêt de l'expansion vers le Sud des Scythes, contraints d'abandonner ces régions.

La première hypothèse est infirmée par les données des historiens grecs. En effet, à son retour de Scythie, Darius ordonna à l'un de ses généraux de conquérir la Thrace. Mais, ainsi qu'il ressort des sources littéraires, celui-ci ne s'empara que de la portion méridionale de cette contrée, le long de la côte de la mer Egée. Quant aux régions septentrionales, entre les Rhodopes et le Danube, il existe assez d'indications permettant d'affirmer qu'elles demeurèrent en dehors des frontières de l'empire perse. Le Danube ne constitua jamais une frontière pour l'empire perse.

Quant à la seconde hypothèse, elle ne résiste pas à un examen plus minutieux. Deux textes (Hérodote, VI, 40 et Strabon, XIII₁, 22, collection Didot, 591) parlent d'une incursion des Scythes au sud du Danube, en l'an 495 avant notre ère. Une critique détaillée de ces textes, malheureusement assez vagues et pauvres, permet de conclure que cette incursion, bien que de proportions mineures, atteste la présence des Scythes en Thrace après la campagne de Darius de 514. Bien que l'on ne dispose pas de données plus précises, les vagues indications de ces deux textes laissent toutefois penser qu'il se peut que les Scythes se soient infiltrés par groupes isolés. Etant donné que les documents littéraires ne fournissent sur cette période que des données mineures, on ne saurait négliger les textes ci-dessus. Et si on les prend en considération, on ne peut plus soutenir d'une façon aussi catégorique l'idée que l'expédition de Darius réussit à écarter les Scythes de ces régions. Si toutefois il est nécessaire d'expliquer le fait que l'on ne puisse parler ni d'incursions scythiques au sud du Danube ni de vestiges archéologiques que ces incursions y auraient laissés, au cours de la période postérieure à l'expédition et du Ve siècle tout entier, dans les mêmes proportions que celles qui sont attestées pour d'autres régions, il faut en chercher l'explication ailleurs que dans les effets de la campagne de Scythie.

L'un des motifs majeurs de cet état de choses est, indubitablement, la formation et la consolidation du royaume des Odryses au cœur de la Thrace. L'examen des sources littéraires et la reconstitution d'une chronologie approximative des événements politiques survenus en Thrace, dans la première moitié du Ve siècle avant notre ère, permettent de constater d'une part que la formation et la consolidation de ce royaume se produisirent peu de temps après la retraite de Darius de Scythie, autrement dit environ l'an 500 avant notre ère ; d'autre part, que les textes littéraires prouvent catégoriquement que ce n'est qu'à cette époque que le Danube est reconnu constituer la frontière nord du jeune royaume. Dès la liquidation du court interrègne qui avait commencé en même temps que le repli des Perses et avec la résorption complète des groupements scythiques qui, durant cet interrègne, avaient entrepris de s'infiltrer vers le Sud, les Odryses arrêtent d'une façon définitive, pour toute la durée de leur État, toute expansion allant du nord au sud, vers la Thrace.